کتێب / ئەزموونی پەروەردەیی لەپۆلەوە بۆ پۆل.. فازیل شەوڕۆ

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن…]

دیکتاتۆری پرۆلیتاریا یان دیموکراتی پرۆلیتاریا؟, لە یادی 149 ساڵەی کۆمۆنەی پاریس. عەلی مەحمود محەمەد

زەمینەی دامەزراندنی کۆمۆنە

لە رێکەوتی 4-8-1870 پروسیەکان لە سیدان تێکشکانێکی گەورە بەسەر سوپای فەرەنسادا دەسەپێنن, لە رێکەوتی 2-9 هەموو سوپای فەرەنسا لەپێشیانەوە ئیمپراتۆرو 39 ژەنەرال و 86 هەزار سەرباز دیل دەکرێن لە لایەن پرۆسیەکانەوە , لە کۆی سوپایەك ژمارەی 120000 سەرباز بوو, سوپای پرۆسی تا قەراغی شاری پاریس رانەوەستان.
لە رێکەوتی 18-1-1871 لە ڤێرسایەوە " بەشێکی پاریسە" ڕایخی ئەڵمانی ڕاگەیەنرا, کە زۆربەی توێژەرەوان و چاودێران هەڵبژاردنی ئەم شوێنەیان بۆ ڕاگەیاندنی ڕایخ بە سوکایەتی بە هەستی نەتەوایەتی فەرەنسیەکان زانی, بە پێی دەستووری نوێ فیلهیلیم بووە قەیسەری ئەڵمانیا و بسمارکیش بوو بە سەرەك وەزیرانی وڵات, لە رێکەوتی 19-2-1871 تییر حکومەتی لە بۆرژوازی و پاشایەتی خوازانی فەرەنسا پێك هێنا کە ملکەچی رێکەوتن بوون لە گەڵ ئەڵمانەکان, کۆماریخوازەکان سەرش□□یان رەتکردەوە, دوای ئەوەی لە هەڵبژاردنێکی تەنها پیاوانەدا لە رێکەوتی 8-2-1871 پۆستەکەی مسۆگەر کرد.

لە ڕێكەوتی 26-2-1871 پەیماننامەیەك لە نێوان ئەڵمانیاو فەرەنسا دەبەسترێت, بە پێی ئەو پەیماننامەیە ئەلزاس و لۆرین دەدرێت بە ئەڵمانیا, ناوچەی لۆرین بە هەرێمی متزوتیون ڤیلوەوە, ئەلزاس بێ بلفۆرت و دەورو بەرەكەی, لە پاش دەست بەسەردا گرتنی سێ یەكی خاكی فەرەنسا, تا ئەوكاتەی قەرەبوی زیانەكان دەكرێتەوە لە لایەن فەرەنساوە ,بڕەكەی دیاری كرابوو بە 5 ملیار فرەنكی فەرەنسی.
تیر بۆ ئەوەی داخوازەكانی بسمارك جێ بە جێ بكات, پێویستی بەوە هەبوو چەك و تۆپەكانی (پاسەوانی نیشتمانی)بدات بە دەستەوە, پاسەوانی نیشتمانی لە پاریس وەك دەسەڵاتی دوولایەنە مامەڵەیان دەكرد لە بەرامبەر حكومەتی ناوەندی, هەیبەتی حكومەتەكەی تیریان لاواز كردبوو, تیر بۆ گەڕاندنەوەی ناوەندی دەسەڵات بۆ حكومەتەكەی و جێ بە جێ كردنی پەیماننامە سەر شۆڕانەكانی, ویستی پاسەوانی نیشتمانی چەك بكات, تۆپەكانیان لێ وەرگرێتەوە.
لە 18ی ئازار سوپایەكی 4000 سەربازی نارد لەسەر خواستی پروسییەكان بۆ ئەوەی دەست بەسەر ئەو 227 تۆپەدا بگرن كە پاریسیەكان دەستیان بەسەردا گرتبوو, بۆ بەرگریكردن لە شارەكەیان كە لە لایەن سوپای پرۆسیاوە ئابلوقە درابوو لە ساڵی پێشوەوە لە بەرزایەكانی مۆنمارت و بلفێل دایان بەستابو.

لە ڕێكەوتی 16-3 تییر دەسەڵاتدارانی شاری بانگ كرد بۆ شارەوانی لە ڕێكەوتی 17-3 لە لایەن ئەنجومەنی وەزیرانەوە نەخشەی چەككردنی پاسەوانانی نیشتمانی داڕێژرا, ژەنەراڵەكانیش تیایدا بەشدار بوون, ژەنەرال ڤیوا دیاری كرا بەسەرپەرشت كاری بڕیارەكە, بڕیار درا بەزوترین كات چەككردنی پاریس جێ بەجێ بكرێت, بۆیە لە ڕێكەوتی 18-3-1871 بڕیاری چەككردنی (پاسەوانی نیشتمانی)یاندا, بە ناوی ئەوەی گوایە ئەو تۆپانە موڵكی دەوڵەتن, بۆیە دەبێت بگەڕێنرێنەوە بۆی, بەمەش تیر دەیەویست لە لایەكەوە بڕیارەكە جێ بە جێ بكات لە لایەكی دیكەوە مەترسی یاخی بونەوە لە سەر دەسەڵاتەكەی لاببات, بەڵام پاسەوانانی نیشتمانی بە بڕیارەكە ڕازی نابن, چونكە ئەو چەكانە ئەوانە بون كە پاسەوانانی نیشتمانی لەو شوێنانە ڕزگاریانی كردبوو كە پرۆسیا داگیری كردبوو, بۆیە موڵكی دەوڵەت نەبوون, دیارە دەست گرتن بەسەر چەكەكاندا, بەمانای دەس گرتن دەهات بەسەر پاریسدا.

برسیەتی,گرانی, بێكاری,نەخۆشی و هەژاری باڵی بەسەر پاریسدا داگرتبوو, لەم بارودۆخە ناسكەدا, بۆرژواكان بە خۆیان و خەزێنەو سەروەت و سامانیانەوە, لە پاریس بە كۆمەڵ هەڵدێن, نیشتمان لە

ناخۆشرین ڕۆژەکانیدا بۆ کرێکاران و ڕەنجدەران بەجێ دەهێڵن .
بڕیار بوو کاتژمێر 2 ی شەو هێرش دەس پێ بکرێت, پۆلیسیش بڕیارە ئەنـدامانی کۆمیتـەی ناوەنـدی و کۆمیتـە هەڵبژێردراوەکـانی 20 گەڕەکەکی شاری پاریس و لقی فەرەنسای ئنتەرناسیۆنالیزم دەستگیر بکەن, شەو کاتژمێر 5 بەیانی ڕێکەوتی 18-3 دەستی پێکرد, لە ئاکامی بەرگری بێ وێنەی پاسەوانانی نیشتمانی و خەڵکی پاریس بە ژن و پیاوەوە کە بەرەو روی سوپاکەی تیر بونەوە بۆ داکۆکی لە تۆپەکان, دەستیان بەسەر بەشێکی شاردا گرت, شکستیان بە نەخشەکانی تیر هێنا, جەمـاوەری پـاریس ڕژانـە سـەر شەقامەکـانکەوتنە سـەنگەر لێـدان, سـەربازان خۆ بەدەسـتەوە دەدەن و ئەفسـەرانیش هەڵـدێن و خۆیـان دەشارنەوە, خەڵکەکە دروشمی بژی کۆمار بژی کۆمۆنیان دەوتەوە, تەواوی باڕاخانەکانی شار دەستیان بەسەردا گیرا, چەك وتەقەمەنیەك زۆر گیرا, تەنها لە قەڵای فانف 450000 تفەنگ دەسکەوت بوو, لە کۆی 300000 سـەربازی بـەرگری نیشتمـای, تەنهـا 300 کـەس بـەدوای داخوازەکانی تیرەوە چون, ئەوانی دیکە پەیوەست بوون, بە بەرەی شۆڕشەوە, دەست بەسەر بارەگای شارەوانیدا دەگرن و تیر لە پاریس هەڵدێت.

ڕێکەوتی (19 -3) ەیەو پاریس ئازادە, نە حکومەتی تیر وە نە سوپای داگیرکەری پروسی تێدایە, لە بەیانی زوەوە شار جمەی دێت, کرێکار, دوکانـدار,پیشەگەر, ڕۆشنبیران,پاساوانـانی نیشتمـانی, ژنـان, منداڵان, گەنج و لاو, ڕژاونەتە سەر شەقامەکان, کۆمیتەی ناوەندی پاسەوانانی نیشتمانی, لە بارەگای شارەوانی پاریس, کە لە بان باڕاخانەکەی ئاڵای سور بۆ یەکەمجار لە مێژوودا دەلەرێتەوە, بەیاننامەیەکی ڕوو لە خەڵکی پاریس دەرکرد, بە یاننامەکە بە کۆمـاری فەرەنسـا و دروشمـی “سەربەسـتی,یەکسانی,برایەتی” دروشمـە سەرەکیەکەی شۆڕشی فەرەنسا دەستی پێکرد, لە بانگەوازەکەدا داوا لە خەڵکی پاریس کرا, لە شوێنی خۆیان ئامادە بن بۆ ئەنجام دانی هەڵبژاردن, ئەم بانگەوازە لە لایەن 21 ئەندامی ئامادەبووی کۆمیتەی ناوەندی پاسەوانانی نیشتمانیەوە واژۆ کرا لە کۆی 40 ئەندام, کە هەرئەوانە لەو کاتەدا لەو شوێنە ئامادە بوون, ئەوانی دی بەهۆی کاروبارەوە ئامادە نەبوون, ڕێکەوتی26-3 واتە دوای یەك هەفتە دیاری کرا بۆ هەڵبژاردن, هەر ئەو ڕۆژە بڕیاری ئازاد کردنی زیندانییە سیاسیەکان دەرکرا.

هەڵبژاردنی کۆمۆن

دوای 8 ڕۆژ لە هەڵبژاردنێکی ئازادانەدا بە بەشداری نزیك 230

هەزار کەس لە پیاوان و ژنانی پاریس ئەنجومەنێکی 78 کەسەییان هەڵبژارد, لەوکاتەدا ژمارەی دانیشتووانی پاریس دەوروبەری ملیۆنێك هاووڵاتی بوو, بەشێکی پاریس وەك فێرسای بەدەست کۆمۆنارکانەوە نەبوو, وە سەرمایەدارەکانیش لە ترسی ئابلووقەی پاریس بەشێکیان هەڵاتبوون.

ڕانێی ڕێکەوتی 28-3 لەبەردەم شارەوانی پاریس, ناوی هەڵبژێردراوەکان بڵاو دەکاتەوە , بە دروشمی بژی کۆمار , بژی کۆمۆن دەستی بە قسەکانی کرد .

هەمان ڕۆژ کۆمۆن دەستی بە کارەکانی کرد, بە سەرپەرشتی شارل بلی تەمەن 76 ساڵە, کە پیرترین ئەندامی هەڵبژێردراوی کۆمۆن بوو.

لە 26 ئەپریل هەڵبژاردن تەواو کرا, شاعیری گەورە ئۆژین پۆتیە” نووسەری سرودی ئەنتەرناسیۆنال”و چوار ئەندامی دیکە هەڵبژێردران لەو خولەدا.

لە هەڵبژێردراوان 33 کەسیان کرێکارو پیشەگەر بوون, دە کەسیان هونەرمەند بوون, لە ناویاندا وێنەکێشی بەناو بانگ غۆستاف کۆربیە هەبوو, 5یان خاوەند پیشەی بچووك بوون, وە ژمارەیەك ژن لە نوێنەرایەتیدا جیگایان گرت کە لە حکومەتی بۆرجوازیدا مافی دەنگدانیشیان نەبوو, لەوانە لویز میشیل, ئەلیزابیس دمتریف نوێنەری مارکس و ناتانی لێمل, دوای دو ڕۆژ نوێنەران کۆمۆنەی پاریسیان راگەیاند.

لە روی پێك هاتەی سیاسییەوە نوێنەران لە یەعقوبییە لایەنگرەکانی شۆڕشی فەرەنسی, کۆمارییە شۆرشگێڕەکان,ئانارشیستەکانی لایەنگری پلانکی و بردۆن و مارکسییەکان پێك دەهاتن, 21 بلانکی و 20 برۆدۆنی و 2 مارکسی (فرانکل و سیریالیە فارلین), بە شێوەی گشتی یەکسانیخوازان بە هەموو باڵەکانیەوە, برۆدۆنی, بلانکی, مارکسی, یەعقوبیەکان, زۆربەی زۆری کۆمۆنەیان دیاری دەکرد, دامەزرێنەری ئەو بەڕێوەبەرایەتی یە بوون.

مارکسییەکان هۆی هەڵبژاردنی زۆربە, لە وردە بورژوازی لە ڕوی چینایەتی, باڵە سۆسیالستە غەیرە مارکسییەکان, لە ڕوی سیاسییەوە, دەبەنەوە سەر ئەوەی فەرەنسا لەو کاتەدا وڵاتی بۆرژوازی بچوك, وە مارکسیزمیش بیرو باوەڕێکی نوێ بوو .*

بڕیارکانی چۆنە دا

کۆمۆن دەسەڵاتداریەتیەکی دیموکراسی راستەوخۆ بوو, بڕیارەکان راستەوخۆ دەدرا, سەرکردایەتی هەرەمی نەبوو, هێزە سەرکوتکەرەکانی هەڵوەشاندەوە, دین لە دەوڵەت جیاکرایەوە, خوێندن بە خۆڕایی کرا,

یەکسانی ژن و پیاو مسۆگەر کرا, بێگانەکان بوونە هاووڵاتی, شوێنی لەش فرۆشی قەدەغە کرا, موچەی نوێنەران بە 6000 فرەنك وەك موچەی کرێکارێکی هوشیار دیاریکرا…. .

کۆمۆن لە ڕوی بەشداری هەمووان بە بێ جیاوازی چینایەتی و ڕەگەزی لە سەروی 18 ساڵییەوە لە دەنگداندا, یەکەم ئەزمونی دیموکراسی بوو تاکو ئەو کاتە مرۆڤایەتی بە خۆیەوە ببینێت, کە تا ساڵی 1944 لە فەرەنسای مەڵبەندی دیموکراسی, ژنان مافی دەنگدانیان نەبوو, کۆمۆن نمونەیەکی نوێی دیموکراسی پێشکەش مرۆڤایەتی کرد, خەڵکی پاریس لە سەردەمی پاشایەتی و دواتریش دابەش دەکران بەسەر سێ توێژدا” نەبیلەکان,پیاوانی کەنیسە,ئەوانەی داهاتیان مام ناوەندی بوو(بورژوازی)”, توێژی یەکەم و دووەم لە باجدان ئازاد کرابوون, مافی دەنگدان بۆ هەمووان نەبوو, بەڵام کۆمۆن کودەتایەکی شۆڕشگێڕی کرد بەسەر سیاسەتی باودا, نموونەیەکی نوێی سیاسەتی بۆ یەکەمجار لە مێژووی مرۆڤایەتی پێشکەشکرد, هەموو ئمتیازاتێکی لە چینە باڵاکان سەندەوە.

کۆمۆنە تەنها 72 ڕۆژ بەردەوام بوو, لەو 72 ڕۆژە پاریس نەخەوت, نوێنەران شەو و ڕۆژ بە موچەی کرێکاری هەر بیریان دەکردەوەو کاریان دەکرد.

لە 2 نیسانەوە دەسەڵاتی تیر هەوڵەکانی خستە گەڕ بۆ روخاندنی, بە هاوکاری سوپای داگیرکەری پرۆسی, لە 21ی ئایارەوە پەلامار دەستی پێکرد, لە28ی ئایار دوای کوشتنی زیاتر لە 30 هەزار کۆمۆنار کە روباری سین لە خوێنی ئەوان سور ببوو کۆمۆنە تێك شکێنرا, بەڵام پەندو ئەزموونەکانی بۆ مێژوو مایەوە.

ئایا دیکتاتۆری پرۆلیتاریا مەرجی سەرکەوتنی شۆڕشی کرێکاری یە؟

تا ئێستا ئەو مەقولەیەی دەڵێت دەوڵەت چینایەتییە, ئامرازێکە بە دەست چینێکەوە بۆ سەرکوتی چینێکی دیکە لە ناوەڕۆکدا ڕاستە, ئەگەریش لە نمایشدا خۆی وا نەنوێنێت و بە رواڵەت لە ڕێگای دەنگدانەوە وا خۆی ئاشکرا بکات لە نێوان چینەکانی کۆمەڵگادا بێلایەنە, لێ ئەوا لە ڕێگای دەستور و یاساو راگەیاندن و دەسەڵاتی قوڵەوە چینی فەرمانڕەوا بەرژەوەندیەکانی خۆی دەسەپێنێت و بە ئاگرو ئاسن موڵکدارێتی تایبەتی و پەیوەندی بەرهەم هێنانی چینی دەسەڵاتدار دەپارێزێت, بۆیە دەبینین ئەنجامی هەڵبژاردنەکان تەنها گۆڕینی دەموچاوەکانە, ئەوجارانەشی قازە رەشەکەیان بۆ دەردەچێت, ئەوا دەیکوژن نموونە جیمی کۆربین و بیرنەر ساندەرز و سیریزاو ئێس پەی…, بە گشتی ئەنجامی کایە سیاسییەکە جێگۆڕکێیەك کەمە بە

خاڵەکانی بودجە نەك سستەم، بە پێی ئەو بەنجەی بۆ کۆمەڵگا سیاسەتمەدارانی چینی باڵادەست دەیبڕنەوە لەو قوناغەدا.
بە دوای کۆمۆنە دەستەواژەی دکتاتۆری پرۆلیتاریا لە زمانی رابەرانی مارکسیزمەوە هێنرایە ناو ئەدەبیاتی سیاسی و لە زۆربەی حالەتەکاندا لە ژێر ئاڵای دکتاتۆری چینێك کە زۆرینەی کۆمەڵگا پێك دەهێنێت دکتاتۆری حیزب و کەس داسەپێنرا.
بە بۆچونی مارکس دکتاتۆری پرۆلیتاریا شێوەیەکی ڕامیاری یە، لەم دوایەدا دەرکەوت، کە ڕزگاری ئابووری بۆ کار بەدەست دێنێت، ئەمەش لە کۆمۆنەدا دەرکەوت . هەروەها دەڵێت: لە بارودۆخی گواستنەوە لە سەرمایەدارییەوە بۆ سۆسیالستی، شێوەی دەوڵەت ناکرێت هیچ شێوەیەك بێت جگە لە دیکتاتۆری شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاریا.

ئەنگلزیش لە ناساندنی کۆمۆنەدا دەڵێت: (بەڕێزە خۆشەویستەکان، ئایا دەتانەوێت بزانن دیکتاتۆری پرۆلیتاریا چی یە و چۆن خۆی دەنوێنێ؟ فەرموون چاوێك بە کۆمۆنەدا بخشێنن، لە ڕاستی دا ئەوە دیکتاتۆری کرێکاران بوو).
لینین لە پەرتووکی کاوتسکی هەڵگەڕاوەدا پێداویستی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا لەم خاڵانەدا دەبینێتەوە: (1- سەرکوت کردنی بەرەنگاربوونەوەی هێزی بورژواکان.2 – ترس خستنە دڵی کۆنەپەرستان.3 -پاراستنی دەسەڵاتی پرۆلیتاریا دژ بۆرژواکان. 4 – تا پرۆلیتاریا بە هێز لە دوژمنەکانی بدات.
لە دوای کۆمۆنە ناوەڕۆکی کۆمۆنە لە ڕێگای چەمکی دیکتاتۆری پرۆلیتاریاوە، لە هەمە رەنگی، ئیرادەی زۆرینە، کارکردن، بڕیارانی بە کۆمەڵ، نەهێشتنی دامودەزگای سەرکوتکەرو ئیمتیازاتی چینی دەسەڵاتدار، داهێنان و پێشەنگی لە سیاسەت مرێندرا، تەنانەت مۆرکی بەشداری زۆرینەی ئانارشیستی نا دەسەڵاتداری لە سەرکردایەتی کۆمۆنە لە گۆڕنرا، هەموو کۆمۆنە لە چەمکی دکتاتۆریەکە کورت کرایەوە، بەمەش سۆسیالستەکان بەناوی وەفاداری بۆ کۆمۆنە بەرەو روی ناوەڕۆکی کۆمۆنە بونەوە.

لە یەکەم ئەزموونی دوای کۆمۆنە، بە دوای شۆرشی ئۆکتۆبەردا، ئەو هەموو ستایشەی کە پێشتر لینین لە پەرتووکی دەوڵەت و شۆڕشدا بۆ کۆمۆنەی کردبوو، ساڵێك بەرگەی هەمە رەنگی پەرلەمانەکەی نەگرت و هەڵیوەشاندەوە، کە لە 25ی نۆڤەمبەری 1917 لە گەرماو گەرمی دوای شۆڕش و بڕیارە گرنەکان وەك زەوی بۆ جوتیار، ئاشتی، کار بۆ کرێکار، بەشداری هەمووان لە هەڵبژاردن و دەنگی یەکسان بۆ هەمووان” پێشتر دەنگی چینە باڵاکان چەند دەنگی هەژاران

دەژمێردرا, ئەنجامدرابوو نموونە لە هەڵبژاردنی 1907 دا خاوەند زەوییەکی دەرەبەگ ب 230 دەنگ, کەچی کرێکارێك بە 125000 دەنگ و جوتیارێك بە 60000 دەنگ دەچونە دۆماوە, بۆیە لە دوا هەڵبژاردنی پێش شۆڕشی ئۆکتۆبەر 51%ی ئەندامانی دۆما لە نوبەلا پێك دەهات" لە هەڵبژاردنەکەدا 103 لیست بەشداری تێدا کردبوو, لە ئەنجامدا سۆسیالستە شۆڕشگێڕەکان زۆرینە بوون 37,61%ی دەنگەکانیان هێنابووەوە, بەلشەفیکەکان 23,26% ی دەنگەکانیان هێنایەوە, دەیکردە دە ملیۆن و شەش سەت و حەفتاو یك هەزارو سێسەدو هەشتاو حەوت دەنگ, مەنشەفیکەکان تەنها 3,02%ی دەنگەکانیان هێنابووەوە.
لە کۆمۆنەوە بۆ ئێستا, زاراوەی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا, خاڵی باسی بۆرژواکان و مارکسیەکان بووە, بەردەوام لە ڕۆژەفی گەرمدا بووە, لە کاتێکدا ئەم دەستەواژەیە هاتە پێشەوە, دەسەڵاتداری دکتاتۆری موتڵەق لە زۆرینەی جیهان بە پراتیك پیادە دەکرا, کەچی بۆرژوازی دژی چەمکی دکتاتۆری پرۆلیتاریای زۆرینەی کۆمەڵگا بوو, هەڵبژاردن لە جوگرافیایەکی بچووکی جیهان تەنها بۆ پیاوانی چینە باڵاکان بوو, کرێکاران و ڕەنجدەران بەشدارییان زۆر لاواز بوو لە ژیانی سیاسی یان هەر نەبوو, گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی هێواش بوو, شۆڕشی پیشەسازی سێ و چوار و لێکەوتەکانی نەبوو, خەباتی سیاسی سەرکوت دەکرا, بریکاریا ناویشی نەبوو,......لە بارودۆخێکی وادا کە دکتاتۆریەت باڵی بەسەر جیهاندا کێشابوو, کۆمۆنە لە بەرامبەر دکتاتۆری چینە باڵاکانی دەرەبەگ و سەرمایەداران لە جیهاندا, شێوە حکومەتێکی دیکەی هینایە پێشەوە, تەواو پێچەوانەی ئەوانە, لێرەدا هەزاران دەسەڵاتدارن ناونرا دکتاتۆری پرۆلیتاریا, کە وەك لەشکرەکەی سپارتاکۆس زەبروزەنگی پیادە ناکرد, دڵی گەورەو بە بەزەیی بوو, کە لە ناوەڕۆکدا زۆر دیموکراسیانەو مرۆڤ دۆستانە بوو, تەنانەت حوکمی ئیعدامی تێدا هەڵەشابووەوە, گفتوگۆی سیاسی لە لوتکەدا بوو, زۆر کۆڕوکۆمەڵە لەو ماوەیەدا پێك هاتن, ڕۆژنامە داخراوەکانی پێشوو ئازادی کارکردنیان پێ درایەوەو ئازادی بێ قەیدو شەرتی سیاسی زەمانەت کرا جگە لە دژە شۆڕشان, بۆیە هەموو ئەو پراتیکانە لە گەڵ بەکار هێنانی چەمکی دکتاتۆری یەك ناگرێتەوە.

هەرچەندە هەنووکە چەمکی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا, بۆ ئەوەی ڕابگەیەنرێت, بەشی زۆری پارتە مارکسی و کۆمۆنیستیەکان جیهان, لە ئەدەبیات و بەرنامەی خۆیان لایان داوە.
ئەگەر مارکس پاش کۆمۆنە, لە ئەزمونی ئەو دەسەڵاتەوە چەمکی دیکتاتۆری پرۆلیتاریای هێنایە ناو ئەدەبی مارکسیزمەوە, ئایا دوای

ڕوخانی شورەوی و کامپی خۆرهەڵات و ئەو پێشەوە چونانەی دیموکراسیەت لە بواری یاسای هەڵبژاردن و بەشداری هەمووان تیایداو زەمانەتی بەشێکی باش لە ئازادییەکان ناویەتی, وە ناشرینی و قێزەونی چەمکی دکتاتۆری, و خراپ بەکار هینانی چەمکەکە لە رابردوودا بەناوی مارکسیزمەوە کە دەریایەك خۆێنی بەهۆوە رژێنراوە, ئەمڕۆ مارکسیش لە ژیاندا بووایە, هەوڵی گۆڕینی چەمکەکەی دەدا, رایدەگەیاند کۆمۆنە نموونەی دیموکراسی راستەوخۆی پرۆلیتاریایە.
کۆمۆنە قازە رەشەکەی دیموکراتی و دادپەروەری بوو, ئەوپەڕی دیموکراسیەتی تێدا جێبەجێ کرا, تا ئێستا پاریسیەکان کە قیبلەنەمای بیرکردنەوەی داهێنەرانەن لە سیاسەت لە جیهاندا پێی نەگەیشتوون, بۆیە پێویستە دەستەواژەکە بگۆڕێت, هەرچەندە دەشێت بۆ هەندەك ئەمە كفرە گەورەکە بێت.

پرسی هەڵەبجە.. کاوە جەلال

کەی توانیمان خۆمان وەک مرۆق بەهێند وەربگرین، ئەوجا لە تەوەنی ستەمکار و ناڕاستگۆی کوردایەتی چووینە دەرەوە، ئیدی دەتوانین دیدمان ڕۆشنتر ڕووەو هەر کارەساتێکی، بەڵێ هەر ڕووداوێکی نێو ژیانی جقاکیمان ئاڕاستە بکەین و لەبریی ڕەوانبێژیی "زام" بیکەین بە "پرس". لە گەرەکە هاوکات بوێرین دانوستانی ئەو کارەساتە بەربخەین تا هاوشێوەی ڕوونەداتەوە یان هیچ نەبێت ئامادەباشی تێماندا بۆ رێگریی لە کارەساتی ئەوها سەرهەڵبدات.
بێگومان ئەم کێشەیە زۆر بقەیە. سەرەڕای ئەوە بە کرانەوەی بەری چاومان ناچار دەبین ڕووبکەینە تاوانبار و ئەو شەڕکەرانە کە بەرەنگاری ئەو بوونەتەوە، تاکو لە دیاردەکانی وەک نقورچی سەربازی، بزواندنی "پتری" ئەنجامدانی تاوان (خوێنەر بەهەڵە لێمان تێنەگات: نەک بزواندنی تاوان، بەڵکو بزواندنی "پتر"ی ئەنجامدانی تاوان) وردبینەوە، بەو ڕێیەشەوە بۆمان ساغبێتەوە کە داخە تا چەند کوردایەتیچییانی نێو شاخەکان رۆڵیان لە لاوازکردنی کەسێتیی کورد و پەرەپێدانی گورزی تاوانباران لە کوردان هەبووە.

لە گەرەکە بۆ ڕێگریی لە تۆمەتی سەرزارەکییانەی وەک "خۆفرۆشی"،

“خیانەت” یان “پاساو بە دوژمنان” پتر ئەوە بچینە نێو پرسی خەباتەوە – خەبات کە هەردەم لەدژی ستەمکاری ڕەوایە، بەڵام هەموو کەسێکی ژیر، خاوەن ویژدان، هەڵوەستوەرگرتوو بەرانبەر هەر شێوە پرسێکی جڤاکی و سیاسی، دەبێژێت و گەرەکە ببێژێت کە خەبات لەدژی دەسەڵاتدارییەکی وەک بەعس ئەرکێکی ئەخلاقییە.

سەرەتا گەرەکە بە شێوەی بەرجەستە لایەنێک یەکلا بکەینەوە: تاوانی هەڵەبجە ڕژێمی بەعس ئەنجامی دا و شیاوی لێبوردن نییە، بەم تاوانە کە کەمێ کوژییە لە چەند خولەکێکی کەمدا بە چەکی کیمیایی، “مادە”ی چییەتیی تاوانکارییانەی ئەنجامدەرەکەی ئاشکرا دەبێت.

لە ئێمە بەڕاستی لێرەدا لای کارەساتەکی ئاڵۆز گیرساوینەتەوە سەرباری ئاشکرایی تاوانبارەکەی. بە نزیککەوتنەوە لەم کێشەیە گەرەکە سەرەتا بپرسین کە ئایا چۆن مرۆڤ لەدژی دەسەڵاتدارییەکی ستەمکاری وەک بەعس خەبات بکات؟ لێرەدا ئاشکرایە، ئێمە پەیوەندین بە دەوڵەتەکەوە کە سوپایەکی بەهێزی لە ڕووی چەندێتیی مرۆڤ و چەکەوە هەیە، هەروەها چەندێتییانە لە ڕووی سەربازییەوە پتر پێگەیەنراوە، دەوڵەتیش هەردوو لایەنیان بە دەستوێژی پێترۆدۆلار بەردەوام پتر مۆدێرنیزە دەکات: بەردەوام چەکی مۆدێرنتر دەکڕێت، ئەوجا بەردەوام بە یاریدەی پتر لە بیست هەزار پسپۆری سۆڤێتی ڕاهێنانی چەندێتییانە بە سوپاکەی دەکات، ئەفسەران و فڕۆکەوانانی پێگەیەنراو دەنێرێت بە وڵاتانی وەک ئەڵمانیا و فەڕەنسا تا دەورەی تایبەت ببینن و گەلێکی دی. ئەوجا دەزگای بەهێزی پۆلیسی و ئەمنی و موخابەراتیی هەیە.

لەدژی ئەم دەسەڵاتە دوو ڕێگەی خەبات هەن: خەباتی ژێرزەمینی و تێکۆشان بەڕێی کولتوور و زمانەوە بە پاراستنی دەستکەوتە مێژووییەکان، هەروەها هەڵسەنگاندنی ڕەخنەییانەی یاخیبوونەکانی باب و باپیران، ئەوجا چاوەڕوانکردنی هەڵکەوتنی هەلی لەبار بە دەستوەشاندن لەو دوژمنە؛ یان، ڕێگەی دووەم: خەباتی چەکداری کە ئاشکرایە ڕێگەی زەبرە.

لێ ئایا خەباتی چەکدارییەکەی کوردایەتیچییان؟ نەخێر، جا گەرچی ئەوان و گەنجانی پێشمەرگەیان زۆر چاک توانای زەبر و لەناوبردنیان هەیە، ئەوە بەگومان بەرانبەر مرۆڤانی کورد نەک ڕژێمێکی وەکو بەعس، بە پێچەوانەوە سەرانی خولە چەخماخەیی هەردەم ئاواتەخواز بوون کە لە بەغدادەوە دیدێکی ئەرێنییان تێبگیرێت. لەم ڕوانگەیەوە ئەو پاساوەی کوردایەتیچییان کە گۆیا کورد لاسایی دوژمنانی ناکاتەوە، درۆیەکی شاخدارە.

خەباتی چەکداری کە ئێمە وەک ڕێگەیەک وەسفی دەکەین، بەگومان گەر

شیاو بێت، چەند پێشمەرجێکی هەیە: ئاشکرایە پەیوەندە بە جیۆپۆلیتیکی کوردانەوە دەبێت ئەو شەڕە چەکدارییە سەربەخۆ بێت لە هەر دەوڵەتێکی دراوسێ، دەبێت سوپایەکی سەردەمیانەی فرەلایەنی بە دامەزرێنرابێت، ئەوجا لەو شەڕەدا هەر شێوەیەکی چەک لە قۆچەقانی و مەلەتەقەوە تا چەکی مۆدێرن بەگەڕ بخرێن، هەروەها گرووپی ئینتیحاری بۆ لێدان لە دوژمن لەناو پایتەختەکەیدا، یان بۆ تۆڵەسەندنەوەی هەر تاوانێک کە ئەو لەدژی منداڵێک یان کیژێکی کورد ئەنجامی بدات، پێبگەیەنرێت. ئەوجا گەر شەللاتی و سەرەڕۆیان ڕوویان لە چیاکان کرد و ناوی ئەم یان ئەو پارتیان لە خۆیان نا، یەکسەر لەناوببرێن. بەکورتی ئەوە کرۆک و پێناسەی شەڕە و کێ بڕیاری بۆ بدات، دەبێت بیگرێتەبەر. ئاخر ئێستا لەم ڕێگە هەڵبژێرراوە چەکدارییەی خەباتدا تەنیا یاسای زەبر دەخوات و هەموو پرسێکی ئەخلاقی، هەموو شێوەیەکی سەرفی نەزەر لەکاردەخرێت. کەواتە کە بڕیار بە خەباتی زەبرمەند بدات، دەبێت لە کرۆکەوە زەبرمەندی سەردەمی بێت و توانای لەناوبردنی هەبێت. دەبێت بە واتای وشە سڵ لە جەریمە نەکاتەوە. ئەمە سروشتی جەنگە و شەڕکەرانی چەکداریش دەبێت بەو سروشتە بگونجێن، دەبێت لە ناخیانەوە جەنگاوەر بن.

کەواتە کاتێک ئێمە لە شەڕ دەدوێین، مەبەستمان شەڕی کوردایەتیچییان نییە. گەر کاتەکییانە بڕوانین، دەبینین کە ئەوان هیچ توانایەکیان نەبوو ڕێ لە تەعریب و بەبەعسیکردن بگرن، کەواتە ڕاست نییە کە گۆیا دەستپێکردنی شەڕی چەکداری بۆ ڕێگری بوو لە ڕاگوێزان، لە تەشەنەی تەعریب و بەبەعسیکردن، بەڵکو ڕاست ئەوەیە، کە بەو نائامادەییە بە شەڕی چەکداری نەک نەیانتوانی ڕێیان لێبگرن، بەڵکو گوڕ و پەرەیان پێدان، سەرەنجامیش نزیکەی پێنج هەزار گوند وێرانکران و دانیشتوانیان بەبێ “تەعویز” فڕێدرانە نێو شار و شارۆچکەکانەوە. ئایا ناتوانین گریمانە بکەین کە گەرچی ڕژێمی بەعس دەستی بە ڕاگوێزان کرد و ڕاگوێزراوانی بە زیانە ئابوورییەکانیان “تەعویز” دەکردەوە، ئەوجا لەبەر هۆکاری ئابووری ڕاگوێزانی لە سنوورێکدا وەستاند، لەو سنوورەدا دەمایەوە؟ (بەتایبەتی مێژووناسان گەرەکە وەڵامی ئەم پرسیارە بدەنەوە، چونکە ئەرکێکی توێژینەوەییە و دەکەوێتە ئەستۆی ئەوان).

وەلێ ئەو پێشمەرجە دیاریکراوانەی ڕێگەی دووەم هەشتا هەر لاوەکین. پرسیاری کرۆکیتر ئەوەیە کە ئایا توانای بەرهەڵستیی بڕیاردەران بە شەڕی چەکداری ئەوەندە بە دەکات کە ئیدی بەو ڕێیەوە زیان بە خەڵکی مەدەنی نەگات، یان هیچ نەبێت کەمترین زیانی پێبگات؟ ئاخر

ئاشکرایە گەل و ئایندەی ئەو مەبەستن نەک شەڕی چەکداری کە دەستوەژە.
کەواتە گەر چالاکبووانی سیاسی بزانن توانای ڕێگریان لە ڕاگوێزان و کوشتار نییە، بەڵکو بە پێچەوانەوە خەڵک بەهۆی شەڕی ئەوانەوە زیاتر زیانی پێدەگات، ئەوا لە سەرەتاوە شەڕ ناکەن یان لەکاتی خۆیدا دەیوەستێنن، بەتایبەتی لە هەشتاکاندا کاتی جەنگی ئێراق-ئێران.
لە ئەم تێڕوانینە کوردایەتیچییانی ناسەردەمی و ئامادەنەبوو بە شەڕ ناگرێتەوە. ئەمان هەروا ئاسان دەچنە نێو چیاکانەوە، بێگومان نەک بە نێو شوێنی ئامادەکراوی خەبات، بەڵکو دەچنە سەر ماڵی جوتیاری داماو، ئەوجا وەک جرپن و شڵەژاو، وەک نەزان و نەشارەزای شەر، گەنجانی فریودراو دەدەنە دەست خودی خۆیان تا لە ئەزموونی خەباتی چەکدارییەوە بەڵک فێری شەڕکردن ببن، خۆیشیان لەنێو ناکۆکیی خولەچەخماخەییدا قاڵدەبن.
کەواتە ئەمە لەم شەڕەی کوردایەتیچییانی شەڕنەزان و سیاسەتنەزاندا هاوکات لە بەردەم ڕەوشێکی زۆر ترسناکداین، چونکە ڕژێمی بەعس لە ڕەوتی جەنگدا بەردەوام پتر بە چەکی کیمایی تای تەرازووی شەڕەکان ڕادەگرێت، هاوکات نەزیفی خودی جەنگ بەربووە و لەرەشەوە قەراری سیاسی و سەربازی ئاسانتر دەدرێن. ئێستا خۆهێشتنەوە پێشتریی وەرگرتووە. ئەمە گەرەکە لەم پەیوەندییەدا بپرسین: ئایا ئەوە ئاوەزمەندانەیە کە لەو ڕەوشەدا نقورچ لە ڕژێمێکی دیکتاتۆری بگیرێت؟
با کۆنکرێتتر بپرسین: ئایا کوردایەتیچییانی نێو شاخ و داخەکان بە چی ئەقڵێکەوە سوپای ئێرانی دوژمنی ڕژێمی بەلەسەبووی بەعس دەهێننە نێو خاکەکەیەوە؟ ئاخر لە ڕووی جیۆگرافیای سیاسییەوە خاکی ئەوە! لە ڕووی مافی هاوڵاتێتییەوە کوردایەتیچییان هاوڵاتیی ئەو دەوڵەتەن!
کەواتە پێویستە چەند پرسیارێک بکەین و گەرەکە توێژەران، بەتایبەتی مێژووناسان وەڵامیان بدەنەوە: ئایا کوردایەتیچییان تاوانبارن دەرهەق بە هەڵەبجە؟ ئایا دەبێت پرسی دادگاییکردنی ئەوانیش بوروژێنرێت؟ هاوکات دەبێت پرسیارێکی دیکەی زۆر بقۆ بکەین تاکو هەر تابوویەک بشکێنین: ئایا ئەوان سەبەبکاری کارەساتی هەڵەبجەن؟ ئەم پرسیارانە پێویستە بکرێن، چونکە پێویستمان بە ڕۆشنایی سەبارەت بە ڕووداو کارەساتەکانی ڕابوردوومان هەیە. جگە لەوە ئەمە لە ئەزموونەوە دەزانین کە کوردایەتی لە کرۆکییەوە دوژمنی مرۆڤ و مرۆڤەتیی کورد بووە. ئاخر ئەمەیە بەئاشکرا (سەردەمانی زوو گەلێک نائاشکرا) بە هەمووان خویا بووە کە هەرگیز

مرۆڤی کورد ئامانجی کوردایەتیچییان نەبووە، نەخێر ئەوان بەلایانەوە ئاسایی بووە کوردان بەکوشتبدرێن، ماڵ و گوند و زەویی کشتیارییان وێران بکرێن، کیژیان ئەتک بکرێت، زارۆکیان لە ژەهردا بخنکێنرێت – تەنیا خۆیان و گەیشتن بە بڕێک دەسەڵات مەبەست بوون.
لە بنەڕەتدا نەک تەنیا سیاسەتبازێک (ئەمە پاکانە نییە)، بەڵکو دەیان کوردایەتیچی ئاواتەخواز بوون کە چەند هەڵەبجەیەکی دیکە ڕووبداتەوە تا "مەسەلە ڕەواکەی گەلی کوردی بەشەرەفی قارەمان بە گەلان بناسرێت!" – هەروەک دەوڵەتان هیچ ئاگایەکیان لەو مەسەلەیە نەبووبێت!
لە بنەڕەتدا بەپرسکردنی هەڵەبجە (و ئەنفال) و دانوستاندنی تەنیا بەهای مەژوویی ساغکەرەوەی نییە، بەڵکو واتایەکی هەنووکەییشی پەیوەند بە دۆخی ئەمڕۆی کوردانەوە هەیە. ئەمە دەبێژین: ساویلکەیەتییەکی کوردیی سیاسەتنەزان هەیە، کە بەتایبەتی بەرەی کوردایەتییەوە ناسیومانە و بەردەوام ئەزموونی دەکەینەوە: سنگدەرپەڕاندنی خولەچەخماخەیی و بەکوشتدانی گەنجان و خەڵکی سیڤیل لە ڕابوردوودا، ئەمڕۆش بە نموونە دروستکردنی پوول بە نەخشەی هەموو کوردستانەوە، لەڕێشدا هەموو کەسەکی ئاگامەند دەزانێت کە کرداری بەو چەشنە نقورچگرتنە. لە ئەوەی ڕاستی بێت بەم کارە نەک تەنیا ساویلکەیی، بەڵکو هەروەها سووکوسەلیمیی دەروونەکە ئاشکرا دەبێت، ئەوەش بەوەدا کە نقورچگران لەو نقورچەدا وێنەیەکی پاپای فاتیکانیان لەسەر داناوە!! ئاخر ئەوە سووکوسەلیمییە کە نقورچگرێک وێنەی پاپای فاتیکان بخاتە سەر پوولەکی کوردی. ئەوجا کە نقورچگران بوێرییان بە بەرگری لە کردارەکەیان نییە، ئیدی بە نقورچ دەگرن؟ هار بوون؟ بەدەم قاقای پێکەنینەوە خەریکی گەمەکردنن؟ جگە لەوە تەنانەت کەسانی سادەی جڤاکیش بەڕوونی دەزانن کە چوار کوردستانی جوودا لە یەک هەن و گەر هەموو دوژمنانی کوردیش نەمەنن، نەشیاوە لە بەر جوودایی مەژوویانەی کوردەکان یەکبخرێن. ئەوجا ساویلکەیی ڕێفەراندوم لەولاوە بووەستێت، یان کینی ساویلکانەی شەڕەسوارانی کوردایەتی و نەوەکانیان لە یەکدی کە لە سیاسەتدا لە باوکان و باپیرانیان کەمەوارترن.

کەواتە ئاشکرایە، کاتێک ئەمە ئەوها ڕەخنەییانە "هەڵەبجە بەپرس دەکەین"، ئەوا مەسەلەکە ئەوە نییە کە هاوشێوەی زۆر کەس ئاخ بە سەدام هەڵبکێشین و دەسەڵاتدارییەکەی وەک چاک دابنێین، بەڵکو مەسەلەکە لە کرۆکەوە ئەوەیە کە هەڵوەستی ڕەخنەیی ڕووەو هەر ڕووداو و کارەساتەکی نەو ژیانی ڕابوردوومان وەربگرین، بوێرانە دەستنیشانیان بکەین تا دووبارە نەبنەوە، ئەوجا بەو ڕێیەوە هیچ

دەرفەتێک بۆ کوردایەتیچییانی تێهەڵدراوی نێو شاخ و داخەکان نەهێڵینەوە کە سەرەڕۆیی ڕابوردووی خۆیانمان بەشانازییەوە بۆ بکەن بە حیکایەت، بۆ نموونە بێشەرمانە وێنەی تەقوتۆقەکانیان پێشانی خەڵک بدەن و پێیان ببێژن: “لەو ڕۆژانە بڕوانن کە ئەمڕۆیان هێنا!”. ئەوان دەبێت بیدرکێنن کە ڕژێمی بەعس بەهۆی شەڕی ساویلکانەی ئەوانەوە تەپتەپێنی بە خۆیان و سەرجەم گەلی کورد کرد، بەڵێ ئەوان دوای ڕاپەڕین وەک دۆڕاوی شەڕ گەڕا نەوە.

کام نەوە و کام شوناس؟.. سەدیق سەعید ڕواندزی

سەرنجێك لە بارەی وتارێکی محەمەد ڕەنجاو

قسەکردن لەسەر شوناس و نەوەی شیعری کوردی، بە بێ دیاریکردنی چوارچێوەیەکی مێژوویی و زەمەنی، بێگومان قسەکردنێکی ناتەواو دەبێت. چونکە هەموو شوناسێك و هەموو نەوەیەك، بەرمەبنای قۆناغێکی دیاریکراوی ژیاری و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و شیعرییە. نەوەیەك نییە، ئاسۆیی لەگەڵ زەمەنەکاندا هاوتەریب بڕوات و بەردەوام بێت. بەڵکو ئەمە سرووشتی دینامیکییانەی ژیانە، کە نوێیەك دەردەکەوێت و دوای چەند قۆناغێك، دەچێتە پەراوێزی مێژوو، نوێیەکی تر دەردەکەوێٍت. مەگەر گۆران بۆ ئێستا، بە نوێکەرەوەی شیعری کوردی دا ئەنرێت؟ بۆیە بەرلە هەموو شتێك، دەبێ بزانین مەبەستمان کام نەوە و کام شوناسە و لە فۆڕمی زەمەنیدا، پۆلێنبەندی بکەین. دەستەواژەی نەوەی ئێستا، وەك کارێکی ڕانەبردووی بەردەوام، دەشێ لە هەموو زەمەنێکدا، بەرجەستە بێت. لە کاتێکدا تەنانەت لە دوای ڕاپەڕینیشەوە، بە تەنها نەوەیەکی شیعری نییە، چونکە ڕاپەڕین سێ دەیەیە ڕوویداوە، بۆیە لە ماوەی ئەو سێ دەیەدا، شیعری ئەو نەوەیە، لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆکەوە جیاواز دەکەوێتەوە. بە ڕادەیەك کە شیعری چرکە ساتەکانی دوای ڕاپەڕین، کە جۆش و خرۆشی ئازادی و شکاندنی کۆت و بەندی سەربەستی هەیە، جیایە لەگەڵ دونیابینی ئەو نەوەیەی لە دوای دوو هەزارەکانەوە شیعر دەنووسێت و شیعر لە بۆتەی قسەی ڕووت و بێ مانا کورت دەکاتەوە و دەبینێت. لە

ڕاستیدا، هەندێك دەستەواژەی ئەدەبی هەنە، بە بڕوای من پێویستییان بەوەیە لە ڕووی مێژووییەوە زەمەنشوێنی بکرێن. کە دەڵێین شیعری کوردی، یاخود نەوەی ڕابردووی شیعری کوردی، ئەوا ئێمە لە بەردەم یەك نەوە و یەك ئەزموونی شیعری کوردی نین، بەڵکوچەندان ئەزموون و گوتاری شیعری جیاواز هەن.

بۆیە لە بەرایی هەموو شتێکدا، بەرلەوەی باسی هەر نەوەیەکی شیعری بکەین، دەبێ چوارچێوە مێژووییەکەی دیاری بکەین، ئەوکات لە پەراوێزی ئەو چوارچێوە مێژووییەدا، ئەدگارو خەسڵەتە ئەدەبی و هونەرییەکانی ئەو قۆناغە و شوناسی نەوەکەی دیاری بکەین. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، مەرج نییە هەموو ئەزموونێکی شیعری، بچێتە نێو شوناسی نەوەیەکی شیعرییەوە. دەشێ ئەزموونی شاعیرێك لە ڕووی زمان و ناوەڕۆك و گوتاری شیعرییەوە، لە دەرەوەی شوناسی شیعری سەردەمەکە و قۆناغەکە دابێت (بۆ نموونە وەك ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەر) نەوە و شوناسی شیعری، چەمکێکی ئاڵۆز و نا ڕوونە و دەمانخاتە بەردەم هەڵەی لێکدانەوە و شڕۆڤەکردن، ئەگەر لە بەراییدا نەزانین مەبەستمان کام نەوە و کام شوناسە، لە پەیوەندی ئەو نەوەیە بە قۆناغەکە و ئەزموونەکەشەوە. لەو ڕوانگەیەوە کاتێ وتاری (نەوەیەکی بێ شوناس)م خوێندەوە کە (محەمەد ڕەنجاو) نووسیویەتی ولە دوا لاپەڕەی ڕۆژنامەی هەولێر، ژمارە (3268) ڕۆژی 9/11/2020 بڵابۆتەوە، بە پێویستم زانی وەك خوێنەرێکی ئاسایی شیعر، هەڵوەستەیەك لە ئاست ئەو وتارەدا بکەم. بێگومان بەرلە هەموو شتێك ئەم وتارە، لە گۆشەیەك بە ناوی (چراوگەی هەولێر) بڵاو کراوەتەوە. هەمووشمان دەزانین سرووشتی ئەو بابەتانەی کە لە گۆشەدا بڵاو دەکرێنەوە ئەوەیە، کە دەبێ بابەتەکان کورت وپوخت و چڕ بن، بۆیە ڕەنگە گونجاو نەبێت لە گۆشەیەکی بچووکدا، قسە لە سەر نەوە و شوناسی شیعری بکرێت، ئەمە دەبوو لە ڕێگەی لێکۆڵینەوە و شڕۆڤە کردنێکی ورد بووایە. لێرەوەش ئەگەر بە وردی سەرنج لەو وتارە بدەین، دەبینین جۆرێك لە ناپەیوەندی بابەتی و بەستنەوەی نا زەمەنی تێدایە.

لێکۆڵینەوە لە هەر شوناس و نەوەیەکی شیعری کوردی، باسێکە لەوە زیاتر هەڵدەگرێت کە لە گۆشەیەکدا بە خێرایی و ڕاگوزەر محەمەد ڕەنجاو باسی بکات. ئەمە لەلایەك ، لەلایەکی دیکەوە، خودی ناونیشانی وتارەکەی ڕەنجاو، ئیشکالیەتی زەمەنی و مێژوویی و ئەدەبی گەورەی تێدایە. هەموو نووسینێك، بە تایبەتیش کاتێ پەیوەندی بە خاسیەتە ژیاریی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبییەکانی سەردەمێك هەبێت، ڕەنگدانەوەی ئەو قۆناغە و ئەو سەردەمە خۆیەتی کە تیایدا دەنووسرێت. لەو ڕوانگەیەوە کاتێ نووسەر دەنووسێت (نەوەیەکی بێ شوناس)، ئەوا ئەم

جۆرە لە گوزارشتکردن، هەم جۆرێکە لە گشتگیریی و هاوکات تێکەڵکردنی نەوەکانیشە بە یەکتری. چونکە نەوەی شیعری، بەرهەمی قۆناغێکی دیاریکراوە. بۆیە ئەو نەوەیەی ئێستا، مەبەستەکەی ڕوون نییە و خوێنەر لە پەراوێزی ئەو شوناسەوە نازانێت مەبەستی نووسەر کام نەوەیە؟ نەوەی دەیەی یەکەمی ڕاپەڕینە؟ نەوەی دووهەزارەکانە؟ یاخود نەوەی ئێستایە؟ بە بڕوای من لە ئێستادا، نەوەیەك نییە تاکو شوناسی هەبێت. شتێکیش کە بوونی نەبێت، پێناسە و شوناسی نابێت، بە تایبەتیش لە ئەزموونی شیعریدا. چونکە ئەوەی مانا بە شوناس دەدات، ئەزموونە شیعرییەکەیە، نەك مێژوو و بیۆگرافیای نەوەکە. بەو مانایەی ئەو شوناسە ئەدەبییە لە پەراوێزی ئەزموونە شیعرییەکەوە دەناسرێتەوە و مانایەکی شیعری دەگەیەنێت. چونکە لە دوای ڕاپەڕینەوە و بە تایبەتیش لە دوای دەیەی دووهەزارەکانەوە، شیعری ئەم نەوەیە، هەڵگری یەك گوتارو دنیابینی نییە، بەڵام هیچیشیان دواجار نەیانتوانیوە ڕووبەرێك لە ئەزموونی شیعری کوردی بگرن کەبشێ وەك شوناسێك بیانناسینەوە. نووسەر لە سەرەتای وتارەکەیدا دەنووسێت:(ئەم نەوەیەی لەم چرکە ساتەدا هەوڵەکانی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ بەرهەمهێنانی ئەزموونێك لە شیعری جیاواز لە قۆناغی بەر لە خۆی، لەوە ناچێت لە ناو ئەزموونداهەوڵەکانی خۆی وەگەر خات و شتێ لە جیاوازی شیعری بخوڵقێنێ، چونکە ئەو گیرێدەی ڕابردووە) هیچ ئەزموونێکی شیعری نییە، بەرهەمی چرکە ساتێکی دیاریکراو بێت. ئەزموون لە هەر بوارێکەوە بێت، دەرەنجامی کەڵەکەبوونێکی زۆر و کارکردنێکی بەردەوامە لە بوارەکەدا.
ئەزموونی شیعری، دەرەنجامی کارکردنێکی بەردەوامە لە نێو فەزای شیعردا، تاکو دواجار شاعیرێك یاخو نەوەیەك بتوانێت ماکەکانی ئەو ئەزموونە بونیاد بنێت. ئەگەر سەرنج لە ئەزموونی شیعری شاعیران بدەین، دەبینین هیچ کام لەم شاعیرانە، شوناسە شیعریەکانییان، بەرهەمی چرکە ساتێکی زەمەنی دیاریکراو نییە. بەڵکو ڕەنگدانەوەی ئەزموون و قۆناغێکی درێژکراوەی شیعرییە. ئەزموونی شێرکۆ بێکەس، لە تریفەی هەڵبەستدا، وەك خاچ و مار نییە. ئەزموونی گۆران، لە سەرەتاکانی شیعریدا، وەك ئەو قۆناغە نییە کە چەند ساڵێك بەرلە مردنی شیعری تێدا نووسیوە. بۆیە هیچ نەوەیەك ناتوانێت لە چرکەساتێکی دیاریکراودا ئەزموونێك بخوڵقێنێت ئەگەر ئەو پەڕی توانا و داهێنانی خۆشی بخاتە گەڕ. چونکە ئەزموون، چەمکێکە خۆی لە خۆیدا پێناسە و شوناسی دیارە، کە بە مانای تاقیکردنەوە و کارکردنی بەردەوام دێت.
بە بڕوای من، ئەم نەوەیە خۆی لە خۆیدا ئەزموونی نییە تا شوناسی هەبێت. بە دەربڕینێکی تر، هەر هەوڵ بۆ بونیادنانی شوناسێکی شیعری

تایبەت بە خۆی نادات، چونکە لە بنەڕەتەوە نەیتوانیوە شتێکی دیکەی جیاواز لە ڕابردوو بێت. دەکرێ بپرسین، کامانەن ئەو ئەدگارە هونەری و ئەدەبی و شیعرییانەی، گوتاری شیعری ئەو نەوەیەی پێ دەناسرێتەوە؟ بە پێچەوانەوە، ئەم نەوەیەی ئێستا، شیعری بە ئەندازەیەك بێ بەها و بێ ناوەڕۆك و بێ کاریگەر کرد، کە تەنانەت سنوورێك لە نێوان شیعر و قسەی ئاسایی و دەردەڵی ڕۆژانە و میللی نەماوەتەوە. ئەمە وێڕای ئەوەی کە شاشەی مۆبایل، بە ڕووبەر و تۆپۆگرافیای شیعری دەزانن و پێیانوایە دەتوانن لەو ڕێگەیەوە داهێنانی شیعری بکەن. ئەم نەوەیە، بوونی نییە تاکو هەوڵەکانی بخاتە گەڕ بۆ نووسینی ئەزموونێکی جیاوازی شیعری.

نەوەیەکیش کە بوونی نەبێت، توانا و هەوڵەکانیشی لە کوێ بوو تا بیخاتە گەڕ؟ شیعری ئەو نەوەیە، لە هیچ ڕوویەکەوە بەراورد بە شیعری هەفتاکان و هەشتاکان ناکرێت، کە شیعری کوردی ئەو کات پەیامێك و گوتارێك و مانایەکی هەبوو. بە پێچەوانەی ئەو نەوەیەی ئێستا، کە ئەزموونی زۆریان، شایەنی ئەوە نییە هەر ناوبنرێن شیعر.

ئەم نەوەیە کە بێ شوناسە، لە بەر ئەوە نییە کە گیرۆدەی ڕابردووە، چونکە هیچ نەبێت، ڕابردووی شیعری کوردی، هەڵگری جۆرەها شوناسی مرۆیی و سیاسی و شۆڕشگێڕییە، بەڵکو هەر ئەزموون و گوتاری شیعرییان نییە، بۆیە بێ شوناسن، نەك گیرۆدەی ڕابردووبن. چونکە ئەوان ناتوانن وەك شاعیرانی قۆناغەکانی پێشووتری شیعری کوردی، شیعر بنوسن. ئیدی نازانم چۆن گیرۆدەی ڕابردوونە. نووسەر بەردەوام دەبێت و ئەمجارەیان دەنووسێت:(ئەم نەوەیە دەبێ لەوە ڕابێت لەو قۆناغە بنووسێت کە تیایدا دەژیت، پێمان بڵێ ئەوە منم کە وەك ئێوە نانوسم چونکە سەردەمەکەم سەردەمەکەی ئێوە نییە) ئەم بۆچوونانەی ڕەنجاو، پارادۆکسێکی گەورەی واتایی زۆریان تێدایە. بە ڕادەیەك کە ئەو خۆی بۆچوونەکانی خۆی ڕەت دەکاتەوە، وەك ئەوەی هەر مەبەستی بووبێت، گێشەکە پێ بکاتەوە، ئیدی چی دەگوترێت گرنگ نییە.

دەکرێ بپرسین، ئەگەر شاعیرێك وەك هاوسەردەم و هاو قۆناغەکانی بنووسێت، دەتوانێت ئەزموونێکی جیاواز پێشکەش بکات؟ ئەگەر شاعیرێك لەوە ڕابێت وەك سەردەمەکەی بنووسێت، ئەمە مانای وایە هیچ پێویست بەوە ناکات ڕەخنەی ئەوەی لێ بگرین کە نەیتوانیوە شوناسێك بۆ خۆی بەرجەستە بکات. چونکە هەموو جیاواز کەوتنەوەیەك، دابڕانێکە لەگەڵ ً واقیعی هەبوودا. هیچ شاعیرێك ناتوانێت جیاواز بنووسێت، ئەگەر لە دەرەوەی سەردەم و بیرکردنەوە و ڕوانینی گشتییانەی قۆناغەکە نەبێت. مانای چییە، شاعیرێك دەبێ لەوە ڕابێت وەك سەردەمەکەی بنووسێت و دواتریش بانگەشەی ئەوە بکات کە ئەوە منم

وەك ئێوە نانووسم و جیاواز دەنووسم؟ شاعیری جیاوازنووس، پێویستی بەوە نییە بانگەشە بۆ خوێنەر بکات کە شتێکی جیاوازی نووسیوە، ئەو ئەگەر توانی بە شێوەیەکی جیاواز لە هاو شوناس و هاوسەردەمەکانی بنووسێت، ئیدی ئەمە دەبێتە شوناس وتایبتمەندییەکی ئەزموونی کەسی کە بە ئاسانی دەناسرێتەوە. دەنا شاعیرێك لە یەك کاتدا وەك سەردەمەکەی بنووسێت و بانگەشەی منێتی شیعریش بکات، تێگەیشتنێکی هەڵە و نا بابەتییانەی شیعرە. نووسەر لە درێژەی وتارەکەیدا دەنووسێت:_
(لە سەرەتای هەشتاکاندا چەند هەناسەیەکی شیعری، ویستییان شتێکی تربن بۆ خۆڕاپسکاندن و لەو ئەزموونە شیعرییەی قۆناغی ڕوانگە، وەلێ کلۆلییەکە لەوەدایە، هەوڵەکانی ئەم نەوەیە هەوڵێکی پەرتەوازەبوون، هەتا ئێستاش لە خۆی دەگەڕێ) یەکەم: نەمبیستووە لە ئەزموونی شیعری کوردیدا، نەوەی هەشتاکان تا ئێستاش لە خۆی بگەڕێت، چونکە سەردەم و قۆناغی ئەوان، لە ڕووی ئەزموون و گوتاری شیعرییەوە بە سەرچووە. دووەمیان: نازانم بۆچی نووسەر بە بوێریی و بەو پەڕی ڕاشکاوییەوە، ناوی شاعیرانی ئەو ئەزموونە ناهێنێت کە تائێستاش بە دوای خۆیاندا دەگەڕێن؟ خۆ ئەم پرسیارە، بەرلە هەموو کەسێك دەبوو ڕەنجاو ئاراستەی خۆی بکات. کە شاعیرانی تر نەیانتوانی ئەزموونێك بێننە ئاراوە و خۆڕاپسکاندنەکەیان کەڵکی نەبوو، ئەی ئەو چی کرد؟ ئەو تا چەند توانی ئەزموونێکی جیاوازمان پێشکەش بکات؟ بۆ ئەوەی ئەو دابڕانە لە ڕوانگەییەکان بێتە ئاراوە، کە ئەوە باسی دەکات. لە ڕاستیدا، خستنە نێو یەك ئەزموون و چوارچێوەی کۆی شیعری شاعیرانی هەشتاکان، دیدێکی هەڵەیە. لەوانەیە لە کۆی ئەو شاعیرانەدا، تیایدا بێت خۆڕاپسکاندنەکەیان هیچی نوێی نەهێنابێتە ئاراوە، بەڵام هەشیانە کە توانی بە ئەزموونێکی جیاواز لە ڕووی ناوەڕۆك و زمانی شیعریی و گوتاری شیعرییەوە، خۆی جیابکاتەوە و بە تەنها وەك ئەزموونێکی کەسی و تایبەتی لە شیعری هەشتاکاندا بمێنێتەوە.

بۆ نموونە: دەکرێ ئاماژە بە ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) بدەین کە لە زێوانەوە دەست پێ دەکات و تا ئێستاش بەردەوامی هەیە. ئەزموونی ئەم شاعیرە، لە هەشتاکانەوە توانی ڕێچکەی خۆی بگرێت و وەك ئەزموونێکی تایبەتی خۆی شیعر بنووسێت. لە ئاستی ناوەڕۆك و گوتاری شیعریدا، ئەزموونی ڕەنجدەر ناچێتە نێو چوارچێوەی هەشتاکان، بەڵکو ئەزموونێکی بەردەوامە، بە چاوپۆشین لەوەی کە کەسانێك چۆن لە گوتاری شیعری ئەو شاعیرە دەگەن و چۆنی ڕەتی دەکەنەوە و نایبینن. چونکە نابێ بیرمان بچێت، هەرگیز شوێنی ئەزموونێکی جیاواز، بە

ئاسانی لە نێو ڕووبەری شیعری باودا نابێتەوە. کە واتا باسکردن لەوەی نەوەی هەشتاکان هەموویان تا ئێستا بە دوای خۆیاندا دەگەڕێن، دیدێکی کورتبینانەی شیعرییە و پشتی بە هیچ لێکدانەوە و ئەرگۆمێنتێك نەبەستووە. نابێ ئەوەمان بیربچێت، هەموو ئەزموونە شیعرییەکان جیاواز ناکەونەوە.چونکە ئەگەر بەو پێوەرە بێت، ئیدی ئەزموونێکی شیعری نییە بە ناوی جیاواز و تایبەت. لە کۆتاییدا، دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، کە ئەم وتارەی ڕەنجاو، دیدێکی سەرپێی و ڕاگوزەرە بۆ نەوە و شوناسی شیعری کوردی. چونکە ئەم بابەتە، پێویستی بە شڕۆڤەکردن و لێکدانەوەی زۆر هەیە و ڕووبەرەکەی لەوە قووڵتر و بەرفراوانترە، لەگۆشەیەکی بچووکدا باس بکرێت و خەسڵەتەکانی دیاری بکرێت.

- پەراوێز:_ نەوەیەکی بێ شوناس، نووسینی: محەممەد ڕەنجاو، ڕۆژنامەی هەولێر_ ژمارە(3268) دووشەممە_9/11/2020

پەڵەیەکیتری ڕەگەزپەرستی بە نێوچەوانی ئەردۆگان و تورکیاوە.. ڕەزا شوان

ڕۆژی چوارشەممە (١٧/ ئادار/٢٠٢١) لە دانیشتنی پەرلەمانی تورکیا، بڕیاری دەرکردن و هەڵگرتنی پارێزبەندی لەسەر پەرلەمانتاری کورد (عومەر فاروق جەرجەرلی ئۆغڵو) کە پەرلەمانتارێکی سەر بە پارتی گەلانی دیموکرات (هەدەپە) یە کە زۆرینەیان کوردن. عومەر جەرجەرلی، پەرلەمانتار و چالاکوانێکی ناسراوی چاونەترس و دلێر و بوێری داکۆکیکەرە لە کێشەی کورد و لە مافەکانی مرۆڤ و لە ئازادییەکانی دەربڕین و لە ئازادی و ئاشتی و دادپەروەری و یەکسانی و پێکەوەژیان و لە زیندانیانی سیاسی و لە ستەملێکراوان. ئەو بڕیارە کە خوێندرایەوە لە لایەن دادگای نادپەروەری تورکیای زیندانیستانەوە دەرکراوە. ئاشکرایە کە ئەو بڕیارە بەر لە دادگا، لە لایەن ئەردۆگانەوە دراوە. بڕیارێکی سیاسییە نەک یاسایی. بڕیاردەر ئەردۆگان و ڕەگەزپەرست دەوڵەت

باخچەلی یە، کە خەریکی دەرکردنی بڕیاری دوورخستنەوەی پارتی گەلانی دیموکراتن لە گۆڕەپانی سیاسی . پەرلەمانتار عومەر جەرجەرلی دادگا بەوە تومەتباری کردووە گوایە (بانگەشەی بۆ ڕێکخراوێکی تیرۆریستی) کردووە، واتا بە پارتی کرێکارانی کوردستان. ئەمەش (بەختانێکی هەڵبەستراوی پێشوەختە) بۆ هەموو کوردێک کە چەپڵە بۆ قسە قۆڕەکانی ئەردۆگانی ڕەگەزپەرست لێنەدا و شاباشی نەکات. جەرجەرلی لە لایەن دادگای تورکیاوە مانگێک پێش ئێستا بڕیاری دوو ساڵ و شەش مانگ سزای بەندکردنی درا. دوێنی بڕیارەکە لە دانیشتنی پەرلەمانی تورکیادا خوێندرایەوە. پۆلیسی تورکیاش لە دەرەوەی هۆڵی پەرلەمان چاوەڕێی بوو بۆ گرتن و کەلەپچەکردنی عومەر جەرجەرلی.

لە دوای خوێندنەوەی ئەو بڕیارە پەرلەمانتارانی پاری نادا و ناگەشپێکردن و پارتی نەتەوەیی ڕەگەز پەرست چوونە دەرەوەی هۆڵی پەرلەمان و داوایان لە پۆلیس کرد کە بیگرن. تەنیا پەرلەمانتارانی پارتی دیموکراتی گەلان و پارتی گەلی کۆماری لە هۆڵەکەدا مانەوە. وێنەی عومەر جەرجەرلی یان بەرزکردەوە و تیان:" ئێمە بە تەنیا پەرلەمانتارەکەمان بەجێناهێڵین. پەرلەمان بەجێناهێڵین" هەمووشیان زۆر بە توندی ناڕەزاییان دەربڕی و پرۆتیستەی ئەو بڕیارە نایاسایی و ناڕەوایەیان کرد، بە بڕیارێکی سیاسی و نایاسایی و نا دەستووری دەزانن.
عومەر جەرجەرلی مافناس و داکۆکیکارێکی سەرسەختە لە ستەملێکراوان، وتی: "ئەوانەی کە دەیانەوێت بمگرن پێویستە لەسەریان لەبن مێچی پەرلەماندا ئەمە بکەن و بمگرن" وتیشی:" دەتوانی ـ مەبەستی ئەردۆگانە ـ بمانخەیتە زیندانەوە، بەڵام ناتوانی وتنی قسەی راستمان لێ قەدەغە بکەیت. بێدەنگ نابم، نەتەوەکەم ئیرادەی پێداوم. (٩٠) هەزار کەس دەنگیان پێداوم. هەرگیز نا چەمێمەوە و لە گۆڕەپانەکاندا رووبەڕووی هەڕەشەکانی پۆلیس بووینەوە. بە تیرۆریست دایان ناین. بەڵام خۆمان بەدەستەوە نەدا، لە دزی ستەمکار خەباتم کرد، تا ئەم کۆمەڵگایە بە برایەتی بژین. هەوڵیان دا بە توومەتی هەڵبەستراو سزمان بدەن، قبووڵی ناکەم" وتیشی:" تا دوا هەناسەم پەرلەمانتاری گەل دەبم، بە دەنگی "ستەمکاران" نەبوومە بە پەرلەمانتار لە پەرلەماندا. بەڵکو بە دەنگی گەل سەکۆی پەرلەمانم بەستهێناوە" وتیشی:"گەر بەندیش بکرێم دەست لە داکۆکیکردن لە مافەکانی مرۆڤ هەڵناگرم.. من لە ستەملێکراوەکان بووم.. هەمیشە داکۆکیکیان لێدەکەم" وتیشی:"نابێت ئیرادەی گەل

پانەوە بکرێت.. ئارەزووی ئاشتی تاوان نییە"
عومەر جەرجەرلی بەزارکەرەکی گەورەی ئەردەگان و رژێمەکەیەتی. پێشەنگەکی ئازا و چاونەترسە لە داکۆکیکردن لە قوربانیانە دەسەڵاتی سەرکوتکەر و داپڵۆسێنەر و ئەشکەنجەدان و رەگەزپەرستی.
عومەر جەرجەرلی لە دوای خوێندنەوەی ئەو بڕیارەی دادگا، دەربارەی هەڵگرتنی پارێزبەندی پەرلەمانی و دەرکرنی لە ئەندامەتی پەرلەمان، وتی:"دان بەو بڕیارەدا نانێم چونکە بڕیارێکی نایاسایە و هیچ رەواییەکی نییە" وتیشی:"بڕیارەکە لەسەرەتاوە تا کۆتاییەکەی، پڕە لە پێشلکاری، من لە دەی نەتەوەکەم دام، من لە دەی نەتەوەکەم دام و بە هیچ شوێنێک ناڕۆم. من بە دەنگی (٩٠) هەزار کەس هاتووم، لە میانەی دەنگدانەوە بە ئەرکە هاتووم، هەر وەکو شیری دایک بە دەنگی حەڵاڵە هاتووم، ئەمە سەر نانەوێنین" جەرجەرلی جەختی لەسەر ئەوەش کرد، وتی:"من دەگەڕێمەوە بۆ پەرلەمانی تورکیا، وەک چۆن پەرلەمانتار " ئەنیس بەربەر ئۆغڵو" پەرلەمانتاری پارتی گەلی کۆماری گەڕایەوە بۆ پەرلەمان، کە بڕیاری زیندانی هەتا هەتایی درابوو" ئاماژەشی بەوە کرد، ئەو هەیەی لە دوای ئەم گرتنەوەیەتی، لە رووی کارە قێزەوەن و ناشیرینەکانی حکومەتەکەی رژێمی ئەردەگان وەستایەوە، لە دژی بە رووتی پشکنینی ژنان لە دایرەکانی ئەمن و لە زیندانییەکانی تورکیا و لە دژی پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ وەستایەوە. لەمەی حکوومەتی تورکیای کرد کە بە سوپایەکی زۆر زەبەلاحەوە هێرشی کردە سەر چیای گاڕە.
جەرجەرلی ئەم بڕیارەی بە کودەتا بەسەر پەرلەمان ناوبرد" کودەتاچییەکان" لە توێتی خۆیدا نوسیوەتی:"کودەتاکان هەموو جارێک بە چەک و تانک وبە فڕۆکە ناکرێن. هەوڵدانی دەرکردنی پەرلەمانتارێک کە "٩٠" هەزار کەس دەنگی پێداوە، ئەمە کودەتایە بەسەر پەرلەماندا. لە رووی ئەم کودەتایە دەوەستم و پەرلەمان بەجێناهێڵم"
شیکارە سیاسییەکان، جەخت لەوە دەکەنەوە، کە دەسەڵاتی فەرمانڕەوا، دەیەوێت تا هەتایە عومەر جەرجەرلی وسکت بکات و قەدەغەی ئەوەی لێبکەن کە چیتر داکۆکی لە مافەکانی بەندکراوەکان و دەرکراوکان لە کارەکانیان نەکات، کە بە بڕیاری ئەردەگان دەرکراون. عومەر جەرجەرلی پێش ئەوەی بێتە ناو دنیای سیاسەتەوە، پزیشک بوو، یەکێکە لە کۆی (١٥٠) هەزار فەرمانبەر حکوومی، کە بە بڕیاری ئەردەگان لە کارەکانیان دەرکران، بە توومەتی هەڵبەستراوی لایەنگرانی تیرۆریست و فەتحوڵڵا گولەن. ئەم توومەتانە دەدرێنە پاڵ هەر کوردێک و هەر تورکێک. کە کەنەش

بۆ ئەرۆگان نەبات و بە حەزرەتی سوڵتان ناوی نەبەن.
عومەر جەرجەرلی لە پێشا لە نەوەتەکانی سەدەی رابرد و سەرەتای هەزارەی دووەم سەرۆکی رێکخراوی"ستەملێکراوان" بوو بۆ مافەکانی مر□ق. و□ک یەک و بەبێ جیاوازی داکۆکی لە مافەکانی کورد و تورک دەکرد. دوایی تێکەڵ بە جیهانی سیاسی بوو. بوو بە ئەندامێکی چالاکی پارتی گەلانی دیموکرات.
ئەردۆگان و رژێمەکەی عومەر جەرجەرلی یان بەوەش توومەتبارکردوون، کە کێشەی ناڕەوشتی بەرپرسانی زیندانەکان و دایرە ئەمنییەکانی رژێمەکەی لە پشکنینی زیندانییە ژنەکان بە رووتکردنەوەیان لە زیندان، ورووژاندووە و ئەم پێشێلکارییەی د□رح□ق بە ژنانی زیندانیکراو خستۆتەڕوو و بە پێشێلکارییەکی مافی مر□ق و مافی زیندانیان باسکردووە و رەخنەی لە رژێم گرتووە.
عومەر جەرجەرلی هەر لە بارەی ئەو بڕیارە ناداد پەروەرییەی دادگای تورکیا وتی:
" لە پرەنسیپەکانمان پاشگەز نابینەوە.. هەرگیز سەر دان□نو□نین"
لە بارەی کێشەی کوردیشەوە جەرجەرلی وتی:"لە تورکیادا کێشەی کورد هەیە. رژێمی تورکیا سوورن لەسەر ئەوەی کە بەخوێنڕشتن و شەڕ چارەسەری بکەن. بە درێژایی ژیانم ئەوەم وتووە، ئەم شێوەیە ئەو کێشەیە چارەسەر ناکات. بەڵکو بە گفتوگۆ و لەیەک تێگەیشتن و دادپەروەری و یەکسانی کێشەی کورد چارەسەر دەکرێت"
عومەر جەرجەرلی نە یەکەم پەڕلەمانی قوربانیی سیاسەتی رەگەزپەرستی تورکیایە، نە دوا پەڕلەمانیش دەبێت. ساڵی پاریش هەر بە توومەتی لایەنگێری پەکەکە، دوو پەڕلەمانتاری ئەندامانی پارتی گەلانی دیموکرات (لەیلا گوگن و موسا فارس) لە پەڕلەمان دەرکران. بە بریاری وەزارەتی ناوخۆی تورکیا بڕیار وایە پارێزبەندی و ئەندامێتی پەڕلەمان، لە (٩) پەڕلەمانتاری (هەدەپە) وەربگرنەوە. لە دوایشدا، بە توومەتی لایەنگیرانی (پەکەکە) دەستگیریان بکەن. یەکێک لەم نۆ پەڕلەمانتارە، هاوسەرۆکی پارتی گەلانی دیموکرات (پەروین بوڵدان) ە.
ئەمەو ئەردۆگانی دیکتاتۆری قورخکردووی دەسەڵات و تاکبڕیاردەر، لەسەر داوای دەوڵەت باخچەلی رەگەزپەرستی قێزەوەن و ناڕەسەن، کە تا سەر ئێسقان دوژمنایەتی کورد دەکات، دەیانەوێت مۆڵەت لە پارتی گەلانی دیموکرات وەربگرنەوە و قەدەغەی کاری سیاسیان ل□ بکەن. بە تایبەتیش لە دوای شکستهی□نانی سوپای تورکیا لە هێڕشەکەی چیای گاڕەدا بۆ سەر گەریلاکانی پارتی

کرێکارانی کوردستان. بووە هۆی کوژرانی (١٣) سەربازی تورک لە ئەنجامی بەردوومانی فڕۆکە جەنگییەکانی تورکیادا کوژران. رەخنەیەکی زۆر لە ئەردۆگانی لەخۆبایی گیرا، کە نابوایە پەنای بە هێرشی سەربازی ببردایە. یەکێک لەوانە، عومەر جەرجەرلی رەخنەی لە ئەردۆگان گرت. وتی:"گەر بوایە دەسەڵات گفوگۆیان بکردایە، ئێستا ئەو سەربازانە زیندوو دەبوون"
بەڵام ئەردۆگان خەیاڵی خاوە و ئەو نیازە گڵاوەی دەباتە گۆڕەوە و هەرگیز ناتوانێت بەکوشتن و بە زیندانیکردن و ئەشکەنجەدان و قەدەغەکردنی کاری سیاسی و گرتنی پەڕلەمانتارانی کورد. بتوانێت بەر لە خەبات و تێکۆشان و هەستی نەتەویی کورد، بگرێت. زیاتر لە سەد ساڵە تورکیا خەریکی جینۆسایدی کوردە و سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەیی کورد و قەدەغەکردنی زمانی کوردی و کاڵکردنەوەی داب و نەریتی کوردییە. بەڵام شکستی هێناوە. هەست و رووحی نەتەوەیی کوردی و خواستی رزگارکردنی کوردستان زیاتر گڕ و کڵپەی گرتووە. ئەمەی کورد گەلێکین هەرگیز لەبن نایەین و هەرگیزیش چۆک بۆ داگیرکەرانی کوردستان دانادەین. زوو بێت یا درەنگ ناچارتان دەکەین کە دان بە ناسنامە و بە زمانی کوردی و بە مافەکانی کوردا بنێن، تا رۆژێک زووتر دان بەم راستییەدا بنێن. لە سوودی کورد و ئێوەی داگیرکەری نامەش دایە.
دەنیام کە چارەنووسی ئەردۆگان، لە چارەنووسی هیتلەر وستالین و چاوچیسکۆ و میلۆدۆڤیچ و سەدام حوسێن و موعەمەر قەزافی باشتر نابێت. رۆژە رەشی خۆی و خانەوادەکەی نزیکبۆتەوە. چونکە کورد وتەنی هەموو شتێک لە باریکیدا دەپسێت تەنیا ستەمە کە لە ئەستووریدا دەپسێت.

رەزا شوان
١٨/ ئادار/٢٠٢١

چاپی نوێی کتێبی کرۆکی مرۆڤ

کتێبی " کرۆکی مرۆڤ" لە نووسینی بیرمەند و کۆمەڵناسی ئەمریکی/ ئەڵمانی ئێریک فرۆم، لەلایەن " ئەردەڵان عەبدوڵڵا" ەوە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگێڕاوەتە سەر کوردی. ئێریک فرۆم لەم کتێبەیدا باسی

کۆمەڵێک بابەتی فکریی و دەروونشیکاریی و کۆمەڵناسی گرنگی کردووە کە پەیوەندییان بە ژیانی مرۆڤەوە هەیە لەوانە: شێوەنگێزی، نەرجسیەت بەگشتی و نەرجسیەتی تاک و کۆمەڵ، ئایا مرۆڤ گورگە یان مەڕە، خۆپەرستی، فاشیزم، نەتەوەپەرستی، موڵکداری، هونەری بوون، کۆمەڵێک بابەتی تر.
ئەم کتێبە لە 180 لاپەڕەی قەبارە مام ناوەند پێکهاتووە و ئەم چاپە نوێیەش لەلایەن ناوەندی ڕەهەندەوە چاپکراوە و ئێستاش لە کتێبخانەکانی هەرێمی کوردستاندا دەستدەکەوێت.

چۆن ئاهەنگی جەژنی نەورۆزی نەتەوایەتیمان گێرا؟.. ئەحمەد رەجەب

لە 11/3/1970 ئیزگەی کۆماری عێراق لە بەغدا بەیاننامەی 11 ی ئازارو ناورۆکی رێکەوتنی نێوان بزوتنەوەی ئازادیخوازی کورد و حزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیزمی سەبارەت بە راگرتنی پرۆسە سەربازییەکانی خوێندەوەو هەر لە گەڵ بیستنی رێکخراوی حزبی شیوعیمان لە دەربەندیخان وبە هاوکاری جەماوەربە پیادەو بە ئۆتۆمبێل خۆپیشاندانێکی گەورەیان رێکخست بۆ دەربرینی خۆشی و پشتگیریی و خۆپیشاندنکە لە بەردەم چێشتخانەکەی حەمە ئەمینی پەزە تا بەردەم دائرەی بەرید درێژەی هەبوو، لە رۆژی دووەم واتە { لە 12/3/1970} لەگەڵ کەمپی خوارەوەو لە سەر(گۆرەپانی تێنسەکە) رێکخراوی حزب ئاهەنگێکی رێکخست وتیادا وتارێکی کورتی رێکخراوەکە و چەندین کۆپلە شیعر خوێنرایەوە و بە گۆرانی و هەڵپەرکێ کۆتایهات و، بەم چالاکییە رێکخراوەکە هەنگاوێك بەرەوپێش چوو ئەوکات سەرەرای ژمارەیەکی زۆر لە کەسانی پارتی و دۆستانیان لە شارەکە هەبوون بەڵام رێکخراویان نەبوو ئێمە یارمەتیماندان و رێکخراویان درۆستکرد.
لە بارودۆخی خۆشی و شادی ئاهەنگەکانی بەیاننامەی 11 ئازارو رۆڵی شیوعییەکان لەناو شاردا بووە هۆی ئەوەی زمارەیەکی لاوی خوێنگەرم پەیوەندی بە حزبەوە بکەن و هەروا گەرانەوەی زمارەیەکی تر لە

هاورێیان كه وازیان هێنابوو له بەر بارودۆخی تایبەتی خۆیان و، له كاتی ئامادەكاری بۆ ئاهەنگگێران جەژنی نەورۆزی نەتەوەیی كورد له پاش 10 رۆژی له خوێندنەوەی بەیانی 11ی ئازار بە شێوەیەكی ئاشكرا له رۆژی نۆیەمدا واتە له 20/3/1070 هەرشەیەكمان له ئیستخباراتی عەسكەری له رێی مولازم سەعید و مولازم سەڵاح پێگەیشت. سعید هاوسەرگیری له گە□ كچ□كی كورد له خێزانێكی ناسراوكردو خێزانەكە ئاشنایان له گەلماندا هەبوو ، مولازم سەڵاح له بانیخێڵان كوژراو هەرەشەكە ئەڵێت نابێت شیوعییەكان ئاهەنگ بگێرن بۆیە { من و هاوری مەلا حەسەن ن□رۆ□ی ئەندامی رێكخراوەكە و كرێكاری دائرەی رەێ (ئاودێرێ) } دەربەندیخان رۆیشتین بۆ سەربازگەی بەتالیۆن (فوج) و له دەرگای سەرەكی چاومان كەوت بە رەیس عورەفا منشد زامل چلوب وپێمانوت وەك ئەزانی ئێمە له حزبی شیوعی عێراقەوە هاتووین و ئەمانەوێت چاومان بە موقەدەم خالید بەرپرسی هەواڵگێری (ئیستخبارات) بكەوێت و، لای سەیر بوو واقی ورماو لێمان وردبووەوەو وتی شیوعی ئەتانەوێت موقەدەم خالید ببێنن ؟ ئێمەش بە دووقڵی پێكەنین و وتمان ئەی بوو سەیرە ؟ و بە پەلە چوو هاتەوەو وتی فەرمون.

چووینە ژورەكەی موقەدەم خالید و، جگەرەیەكی له سەر شێوازی تاقمی هەواڵگیری داگیرساندو پێشوازیلێكردین و لای سەیر بوو زۆر له خۆبایی بوو بە لوتبارزییەوە وتی ئێوە كێن ؟ ئێوە شیوعین ؟ چیتان ئەوێت ؟.
وتمان ئێمە له رێكحراوی حزبی شیوعی عێراق له دەربەندیخانەوە هاتووین و له رێی ئەفسەرو سەربازەكانتان هەرەشەمان لێكراوە گوایە نابێت ئاهەنگی { نەورۆز} بگێرین و هاتهاتووین ئاگادرتان بكەینەوە بە شێوەیەكی فەرمی و یارمەتیمان بدەن و رەزامەندی دەرببرن.
دەستیكرد بە توورەیی و چاوسوركردنەوەو و هەرەشەكردن و ئێوە له حزبێكی رێگەپێنەدراون و، له پاش گفتوگیەكی چرو پێمان قایمكردو سور بووین له سەر ئاهەنگگێران و ئەویش پەیوەندی كرد بە ئەفسەرانی پایەبەرزترو هەرچۆنیك بوو ملیداو رازی بوو داوایكرد سەقامگیرو ئاسایشی شارەكە بپارێزن و ئێمەش ئەومان بانگهێشت كرد بۆ ئامادەبوون.
هێشتا ناو بازاربووین و نەگەیشتینە ماڵەوە نامەیەكی ئاگرین پر له هەرەشەمان وەرگرت له بەرێز كاك ئەحمەد كەلاری ـــ فەرماندەی عەسكەری ئەو تاقمەی له پارتی دیموكراتی كوردستان بە سەركایەتی ابراهیم ئەحمەد و جەلال تاڵه بانی جیابوونەوە بە (حەلالی) ناویان دەركردو چوونە ئێران و پاشان مستەفا بارزانی لێیانخۆش بوو

گەرانەوە کوردستان و جاریکی تر رایان کردو چوونە پاڵ حکومەتی عێراق لە بەغدا و لەوی رۆژنامەی ئەلنوریان دەرکردو بە تاقمی ئەلنور ناویان دەرکرد و کاك ئەحمەد لە نامەکەیدا نووسیبووی : بیستوومانە حزبی شیوعی عێراق لە رێی ئاهەنگگێران بەبۆنەی نەورۆزەوە ئەیەوێت ئاسایش و ئارامی شاەکە تێکبدات و، وتراوە شیوعییەك وتار ئەخوێنێتەوەو لەو حاڵەتەدا ئێمە رازینین و ئەو کەسەی وتار بخوێنێتەوە ئەیکوژین و لە کۆتاییدا نووسیبووی : ئەگەر کارێکی خراپ روو بدات ئێمە ئاگاداریمانداوە و ئێباڵی لە سەر خۆتانە.

بە (پەیامبەرەکەمانووت) بە کان ئەحمەد بڵێ، بەڵی ئاهەنگ ئەگێرێن و بە بێشك هاورێیەك وتاری حزبی شیوعی عێراق ئەخوێنێتەوەو هیوادارین کاك ئەحمەدکەلاری هەوڵی ئاسایکردنەوەی بارودخەکە بدات و نەفرەت لە شەرو کوشتن بکات.
ئێمەش بە پەلە نامەمان نووسی بۆ : مەکتەبی محەلی سلێمانی و کۆمیتەی جوتیاران و بەرپرسی رێکخراوەکەمان { تیکۆشەر عەبدوللا مەلا فەرەج قەرەداغی ـــ مەلا عەلی) و لەو کاتانەدا دکتۆر فارس رەحیم بەرپرسی کۆمیتەی جوتیاران لە ناوچەکە نەبوو، مەلا عەلی سەرلقی لقی 10 ی قارەمان بوو سەر بە بزوتنەوەی پێشمەرگەکانی کوردستان بوو لە نامەکاندا بە درێژی باسی بارودۆخی رێکخراوەکەی حزب و ئاهەنگی نەورۆزمان کردو وتمان هاورێیانی رێکخراوەکە ئامادەن ئاهەنگ بگێرن و گوێ لە کەس ناگرین وئێمە باشین و هیوادارین بیرتان لامان نەمێنێت و چاوەروانی ئامۆژگارییەکانتان ئەکەین و ئێمە ئامادەین و پێش ئاهەنگەکە بە ماوەیەکی کورت ئامۆژگاری و وەڵامەکانمان وەرگرتەوە.
ئەو شەوەی پێش ئاهەنگەکە خەومان لێنەکەوت و چەندین کۆبوونەوەمان ئەنجامدا زۆرینە لە گەڵ ئاهەنگیران بوون وکەمینە دژ بوون.
ئەمرۆ ، رۆژی جەژنی نەتەوەیی گەلەکەمانە، جەژنی نەورۆزە، لاوانی خوێن گەرم هاورێیانی دەربەندیخان و ژاڵەناوو بانیخێلان و کانی ساردو و دێهاتە نزیکەکان هەر لە بەیانی زوو دەستیانکرد بە کۆکردنەوەی کورسی و بردنیان بۆ گۆرەپانی ئاهەنگەکە لە کەمپێ خوارەوە بۆ دانیشتنی میوانەکان و، پێش ئاهەنگەکە بە دوو کاتژمێر هاورێیان بە پێی بریارو نەخشەی دابەشبوونیان دامەزران بۆ پاراستنی ئاسایش و ئارامی و پاراستنی ئاهەنگیرەکان و، بریارەکان بە پێی دیسیپلینی حزبایەتی توند بوون و ئەوانەی دەمانچە هەڵئەگرن دەستنیشانکران (زوربەی دەمانچەکان هی هاورێیان و دۆستان بوون) و، وادانرابوو هاورێیان تێکەڵ بە جەماوەر نەبن و چاودێرییان

بەهێز بێت بە تایبەت بەرامبەر بە کەسانی نامۆو نەناسراوو ، ئەگەر تەقەکرا یان پێکدادان روویدا هەر گروپێك لە شوێن خۆی بمێنێتەوەو نەجوولێت و تەنها فەرمان لە بەرپرسەکەی وەربگرێت.
ئاهەنگەکە بە سرودی نیشتمانی : ئەی رەقیب دەستیپێکردو لە ناو چەپڵەرێزانی گەرم و هوتافکێشان بە ژیانی حزبی شیوعی عێراق و بزوتنەوەی ئازادیخوازی کورد هاوڕێ { ئەحمەد رەجەب } چووە سەر سەکۆی ئامادەکراو بۆ پێشکەشکردنی وتاری حزب تەحەدای مردن و، بریارمان وابوو هاوڕێیان لە سەکۆکە دوور بن بۆ ئەوەی ئەگەر شتێك روویدا زەرەرو زیانمان کەمتر بێت و ، هاوڕێیان پابەند بوون بە بریارەکان بەڵام لەو کاتانەداشیوعی تێکۆشەر { غەفور کویخا عەلی } لە شیوعییە پێشەنگ و دێرینەکان ی حزب هاتە پێشەوەو مایکەکەی لێم وەرگرت و لەمنی نزیك کردەوەو و بە ئەسپایی وتی : لە گەڵت ئەمرم وتەحدای مردن ئەکەم و لە ناو چەپڵە رێزاندا وتارەکەمان بە سەلامەتی پێشکەشکردو ” نۆرە هاتە سەر وتاری پارتی دیموکراتی کوردستان ئەوانیش وتاری خۆیان خوێندەوە.

ئاهەنگەکە زۆر رێکوپێك بوو، هەموو شتێك بە باشی تێپەربوو بەڵام لە کۆتاییدا هەندی هەرزەو نەزان و داخ لە دڵ دەستینکرد بە ئاژاوەنانەوە و جنێودان و هێرشکردنە سەر حزبی شیوعی عێراق و پارتی دیموکراتی کوردستان و، هەوڵیاندا دەمەقاڵە لە گەڵ هەردوو هاوڕێی شیوعی لاو { نەجیب شێخ محەمەد و حەمید مەجید قادر زەهاوی} دروست بکەن { نەجیب لە ساڵی 1983 بە دەستێکی چەپەڵ لە گەڵ هاوری کامل ئەحمەد سەمین لە مەسێیی ـــ قەرەداغ شەهید کران} و { حەمید لە ساڵی 1995 بە گوللەی وێڵ شەهید کرا} و، لە و کاتانەدا پۆلیس و عەسکەر نەیانهێشت شەر بکرێت و من و کاك ئەحمەد کەلاریان بانگکرد بۆ لیوا و لەوێ لیوا (نسیف جاسم سامرایی) لە پاشان بوو بە راوێژکاری سەربازی سەدام حوسەین وتی : ئێوە بران و پێویستە ئاشتببنەوەو کێشەکانتان چارەسەر بکەن و، لەوێ بە کوردی بە کاك ئەحمەدم وت جوان و نایابە ئامر لیوا ئامۆژکاریمان ئەکات و کاك ئەحمەد ئەیزانی من هاوریی قوتابخانەی ئامادەیی بووم لە گەڵ براکانی کاك حەسەن و کاك حوسەین و کە وام وت کاك ئەحمەد هاتە پێشەوە و داوای لێبوردنی کردو یەکترمان ماچ کرد. .
بەڵێ بەو شێوەیە ئاهەنگمان گێڕاو رێکخراوەکەمان بوو بە رێکخراوێکی ئاشکرا بەڵام کەسانی دوژمن و چێکاوخۆرو دەربەگی ناوچەکە دژایەتی بۆچانی حزبیانکرد بۆیە بارودۆخمان لە گەڵ حکومەت وە ك جارانی لێهاتەوە راونان و گرتن.

17/3/2021

مروارییەکانی ئەوین.. مرواری دووەم.. شیعر: ستیڤان شەمزینی

پیاوێکم لە خێڵی شیعر جێماوم
گۆدۆی چاوەڕوانیت هەزار جار کوشتوومی
ژنێکیت ئولفەتت بە شاعیرێکی نائومێدەوە گرتووە و
دەرگای عەشقی ئەکوتی

عەشقت چ خەنجەرێکی ئەفسووناویی بوو
شیعر لە دڵمەوە فیچقە ئەکات؟!
ئەوینت چ هەورە بروسکەیەک بوو
جارێکی تر کانیاوی مەحاڵی ژیاندەوە؟!

تۆ کە هاتیت بەرچنەیەک نۆتە و
دوو باوەش تامی شیرینی دنیات بۆ هێنام
منیش کە هاتم ئاوەزێڕی هەست و
دڵێکی سەوز سەوزم بۆ کردیتە دیاری

گوێت لە هاژەم بێت
ئەو دەمەی بەسەرتا پەرش و بڵاو ئەبمەوە
ل□ بەر شەوقی چرای حەپەسان
کتێبی ئەستووری عەشقم بخوێنەوە

گوێ لە میلۆدی دەنگم بگرە

ئەوکاتەی دەڵێم ماچت ئەکەم
وەرزە وشکەکانی تەمەنت
بە ڕامووسان پڕ دەکەم لە باراناو

گوێ لە هاواری ئەو شیعرەم بگرە
هیچ وەخت تەواو نا بێ
خەونە وەنەوشەییەکانت
بخەرە بەر ڕێژنەی شێتی و سەرسامیم

گوێ لە غەمگینی پیاوێتیم بگرە
کە بە هۆنراوە ئەتدوێنم
ژنێتی خۆتم
لەنێو پێخەفە سارد و تەزیوەکەم بۆ جێبهێڵە

گوێ بۆ ڕاز ودوا دێڕی چەند ساتێ
پێش خۆکوشتنم ڕادێرە
پڕە ل□ پەشیمانی و یادی پێکەنینەکانی
ڕۆژانی زێڕینی ژوان

گوێ لەخوڕەی فرمێسکم بگرە
کاتی ڕۆیشتنی شەمەندەفەری دابڕان
بینیم شەستە بارانی ئاسمانی حوزنەکانت
مەزنترین زریانی هەڵسان

لە کوێوە هاتیت سەحرای رۆح و
کەلاوەی ژیانت ئاوەدان کردمەوە؟
بۆ کوێ ئەڕۆی، کە هێشتا خۆم
بۆ سەفەری عەشق کۆنەکرد□ تەوە؟

پوولەکەی پاپا.. فازیل شـــەوڕۆ

“بۆ باڵێوزانی کۆشک و قەڵا…”

بە قۆرئان و
بە تەوڕات و
بە ئینجیل
بە هیلال و
بە سەڵیب و
بە قەندیل
هەموو چەرچی و
ســنووردز و
تریاکخۆر و
ئاشقانی مەمک و کورسی
دڕۆ دەکەن
دڕۆ دەکەن
درۆ دەکەن
لە نێو دڵ و
لەسەر چاو و
ڵە نێو ڕۆحی
مانگ و ڕووبار
تاڤگە و کۆسار
کۆرپەی ناو بێشکە و
پیرەمێرد و پیرێژنی
ئەم کوردستانەیە …
بەرز و باڵا
کوردستانەکەی
سەر پوولەکەی پاپا.